

Наталія БРЕЙ

**СПРОБА АТРИБУЦІ НЕВІДОМОГО ЕТЮДУ
УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНИКА
КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
Етюд М. Пимоненка «Жінка з граблями»**

На етюді «Жінка з граблями» зображена молода жінка, яка збирає сіно граблями. Вона одягнена у вишиту сорочку, червону запаску, темно-синій фартух та червону косинку. Її постать змальовано серед яскраво-зеленого поля на тлі копиці сіна, що знаходиться на возі і прописане фрагментарно. Ліворуч на другому плані ескізно — ще одна постать жінки. Підпис автора на етюді відсутній.

Етюд був придбаний в Італії у 2000-х, як картина радянського художника. Знизу на творі стояв його підпис з датою 1956 рік. Новий власник мав великі сумніви, щодо написання етюду радянським художником, тому провів власне дослідження роботи. Оскільки твір написаний на полотні, наклеєному на картоні, він зняв його з нього і переконався в тому, що полотно старе, дореволюційне. Коли він спробував прослідкувати минуле цієї роботи, то дізнався, що вона була придбана італійським колекціонером в Москві у 1989 р. і спочатку не була наклеєна на картон. Закон забороняв вивозити картини, створені до 1945 р. з території СРСР, і через це італійських збирач вирішив сфальсифікувати роботу. Він наклеїв етюд на радянський картон, зробив підпис тогочасного художника (на жаль, не зберглося відомостей, якого саме) і поставив дату 1956 рік. Таким чином, він видав етюд за твір «соцреалізму» та дістав можливість вивезти його за кордон.

Для точнішого датування твору було проведено спеціальні технологічні дослідження. Поверхневий малярський шар в етюді досліджено за допомогою ультрафіолетових променів. В результаті цього стало відомо, що авторський живопис є неушкодженим, а сліди реставрації відсутні. Відібрані проби малярства досліджувалися за допомогою рентгено-флюоресцентного аналізу на спектрометрі Elva X — Light CER-01 та фур'є ІЧ спектроскопії (Perkin-Elmer Spectrum One). Виявлені пігменти — хромово зелень, стронціанова жовта, свинцеві білила та вохра — відомі з ХІХ ст. Хромово зелена широко

застосовувалась з 1862 р., стронціанова жовта — з кінця XIX ст., охра — пігмент, добре відомий з давніх часів і свинцеві білила, які були у постійному вжитку задовго до XIX ст. За своїми якостями та ступенем старіння набір цих пігментів дозволяє стверджувати, що досліджуваний етюд написаний до 1920 року.

Нинішні власники етюд мали досить серйозні припущення, що він належить пензлю відомого українського художника-жанриста Миколи Корниловича Пимоненка (1862–1912). Така гіпотеза здавалося вірогідною з огляду на живописну манеру і сюжет, характерні для творчості Пимоненка. Нашим завданням стало ретельне дослідження цієї роботи та спроба підтвердження або спростування його авторства.

В Національному художньому музеї України зберігається велика збірка творів Пимоненка. Крім того, існує достатня кількість публікацій, художніх альбомів та книг, присвячених творчості Пимоненка. Вже після перших стилістичних співставлень і порівнянь з оригіналами художника ми дійшли висновку, що твір «Жінка з граблями» є підготовчим етюдом до картини Пимоненка «Збирання сіна на Україні» 1907 р. (НХМУ).

Микола Корнилович Пимоненко — один з найвизначніших українських живописців кінця XIX — початку XX ст. Художню освіту майбутній митець отримав, спочатку, в Київській рисувальній школі (1878–1882), де навчався у провідного педагога Миколи Мурашка. Згодом — у Петербурзькій Академії мистецтв (1882–1884) [1].

Експонування на академічних виставках принесло йому перший успіх.

Починаючи з 1885 р. Пимоненко вже був активним експонентом Товариства передвижників [2] (з XXI до XL виставки [3]), де виставлявся, головним чином, жанровими картинами, присвяченими, переважно, побуту українського селянства, перехопивши, певною мірою, естафету у свого попередника К. Трутовського.

Він малював ярмарки, побачення, побутові суперечки, обряди, прагнув відбити національну своєрідність життя селян України.

Спочатку його манера не перетнула межі академічних засад, що відбилося, наприклад, у його картині «Весілля в Київській губернії» (1891). Але на початку XX ст., коли в українському мистецтві з'явився новий подих, нове бачення малярства, Пимоненко в своїх картинах захопився пленером.

На початку XX ст. Пимоненко створив такі композиції, як «Біла річка» (1905, НХМУ), «Перед грозою» (1906, НХМ), «Сінокіс» (1900-ті, приватна збірка) та «Збирання сіна на Україні» (1907, НХМУ). Дві останні роботи мають багато спільного між собою, і саме до цих робіт, вірогідно, був створений підготовчий етюд «Жінка з граблями».

Картини дещо аналогічні. В центрі композиції зображено віз, запряжений волами, на який селяни скидають зібране сіно. У «Сінокосі» фігур менше. Лише дві другорядні постаті селянина і селянки на другому плані та центральна фігура жінки в центрі. Незмінна в них центральна постать жінки з граблями біля возу. Навколо неї в «Збиранні сіна на Україні» з одного боку п'ять, а з другого одна постать, які так само згрібають сіно. Пейзаж в цій роботі панорамний — тут і річка, і дальній план з лісом. Центр композиції — на другому плані, адже перший — це луг, завдяки чому в картині досягається відчуття більшого простору.

Живописна манера кожного художника є суто індивідуальною. Через це особливій уваги заслуговує кольорове рішення та манера виконання двох робіт: «Збирання сіна на Україні» [4] та «Сінокосу» [5]. Саме таке порівняння може одразу досить чітко показати чи належить наш етюд пензлю Пимоненка.

Порівнюючи ці твори з картинами художника 1890-х рр. помітно, яких успіхів Пимоненко досягнув у плернерному живописі. У його ранніх роботах ми не побачимо такого майстерного малярства. У двох обраних нами картинах вся кольорова гама побудована на контрасті світла і тіні, теплого і холодного — на контрастах рефлексів. В чергуванні відтінків відбивається індивідуальна манера митця. Якщо б, наприклад, трава в цих картинах, була намальована зеленою фарбою без жодних нюансів — ефект був би втрачений. Тут же в обох варіантах ми зустрічаємо надзвичайну мальовничість і яскравість барв, що, в цілому, передає відчуття літнього, спекотного сонячного дня. Це відчуття підтримується і тим, як написані тіні. Тінь від однієї фігури одночасно написана і темним, більш прохолодним кольором, і тут же — теплим, світлішим. Художник відчуває, як в залежності від сонячного освітлення змінюється і довжина цієї тіні.

Порівняння з етюдом дає такі спостереження. Він написаний з великою майстерністю, з натури, легко і вільно, широкими мазками. Сама центральна фігура жінки, її яскраве вбрання з візерунком, хустина, граблі — все зроблено надзвичайно ескізно, однак зі збереженням усіх необхідних подробиць. Така манера написання фігури, характер передачі українського народного костюму, мазок, кольорова гама — все це в достатній мірі відповідає живописній манері Миколи Пимоненка.

Більшу частину в етюді займає трава та сіно, яке згрібає дівчина. Помітно схожа манера з попередніми роботами. Ми також бачимо поруч із жовтим та білим — зелений мазок, з одного боку трохи блакитний, з іншого — навіть темно-синій. Для досягнення враження зеленої свіжої трави автор використовує поєднання жовтої, зеленої та синьої фарб із додаванням білил. Проте, етюд повністю не співпадає з картиною, що до певної міри свідчить, що то не є копія.

Микола Пимоненко — обдарований колорист, який відчуває і розуміє колір, вміє ним оперувати, і це в повній мірі реалізовано у представленому етюдi. Саме такі пленерні роботи превалювали у Пимоненка в останній період творчості.

Аналіз кольорової гами і прийомів накладання фарби в даному випадку є одним з провідних у наших пошуках і стає вагомим фактором, який може підтвердити авторство Пимоненка.

Особливо уваги заслуговують дві центральні постаті в обраних аналогах. Етюд «Дівчина з граблями» може бути підготовчим варіантом саме до цих двох фігур.

Одразу впадає в око, що дівчина з етюдy близько повторює фігуру жінки саме з картини «Збирання сіна на Україні». Ідентична поза, той самий віз на тлі, фігура жінки на другому плані. Навіть одяг молодиці в етюдi повністю повторює вбрання жінки в картині, з невеликою різницею в кольорі фартуха.

Як відомо з літературних джерел і біографії художника, Пимоненко вирізнявся надзвичайною уважністю та спостережливістю. Майстер ретельно вивчав натуру людей, побут, одяг, природу і надзвичайно точно передавав це в картинах [6]. Підтвердженням такої його скрупульозності в роботі є численні олівцеві зарисовки і олійні етюдy, яких Пимоненко створював досить багато у процесі підготовки того чи іншого твору. Так, в НХМУ зберігається два невеликих дорожніх альбоми Пимоненка, які містять численні зарисовки і ескізи олівцем для майбутніх картин.

Свідченнями існування численних етюдів є альбоми та каталоги творів Пимоненка, в тому числі і дореволюційні [7], де представлений чималий перелік підготовчих робіт художника. Вивчення цих джерел дає змогу оцінити, наскільки ретельно Пимоненко збирав і готував матеріали для кожної картини. Інколи одній роботі передували десятки підготовчих етюдів. Характерною особливістю творчості Пимоненка є і те, що він переносив на полотно найменшу деталь, побачену у житті, після уважного вивчення та численних етюдів та зарисовок. «Етюд в житті Пимоненка відіграв надзвичайно важливу роль. Для нього це був засіб освоєння, глибокого вивчення природи, удосконалення майстерності, необхідної для створення закінченого малярського твору, картини» [8].

Підтвердженням існування таких підготовчих етюдів є дві роботи Пимоненка — «Дівчина з граблями» [9] (1908, Сумський художній музей) та «На сінокосі» [10] (1900-ті, приватна збірка).

На обох етюдax зображено молоду дівчину з граблями. Ці два твори майже ідентичні і різняться лише тим, як прописане обличчя та певними відмінностями у пейзажі. Через характерний ракурс, нахил фігур, мотив пейзажу тощо не виникає сумнівів, що ці два варіанти є підготовчими для центральної жіночої постаті в картинах «Сінокіс» і «Збирання сіна на Україні».

Для нас найціннішим є те, що ці дві фігури практично повторюють постать молодіці з нашого етюдю, але дзеркально. Крім того, ретельне вивчення живописної манери нашого етюдю так само підтверджує належність цієї роботи пензлю Пимоненка.

В результаті проведення всіх необхідних досліджень ми можемо з великою долею вірогідності стверджувати, що етюд «Дівчина з граблями» належить пензлю відомого українського художника Миколи Пимоненка і є підготовчим етюдю до картини майстра «Збирання сіна на Україні».

1. Кондаков С. Список русских художников к юбилейному справочнику Императорской Академии художеств. — СПб, 1915. — С. 153.
2. Затенацький Я. Николай Корнилевич Пимоненко. — М., 1962.
3. Романов Г. Товарищество передвижных художественных выставок. — СПб, 2003.
4. Затенацький Я. Николай Корнилевич Пимоненко: Жизнь и творчество. — К., 1955. (картина вказана під хибною назвою «Сінокіс»); Говдя П. М. К. Пимоненко: Нарис про життя і творчість. — К., 1957; Затенацький Я. Николай Корнилевич Пимоненко: Жизнь и творчество. — М., 1962 (картина вказана під хибною назвою «Сінокіс»); Виставка творів М. К. Пимоненка у КДМУМ // Каталог. — К., 1963; Микола Пимоненко // Альбом. — К., 1983.
5. Там само; Український, російський та західноєвропейський живопис // Каталог. — К., 2001. — іл.11; Избранное / Під ред. О. Брея. — К., 2010. — С. 228
6. Микола Пимоненко: Альбом. — К., 1983.
7. Посмертная выставка картин академика живописи Н. К. Пимоненко: Каталог. — СПб, 1913; Каталог посмертной выставки академика Н. К. Пимоненко и профессора В. Д. Орловского. — М., 1916.
8. Затенацький Я. Николай Корнилевич Пимоненко: Жизнь и творчество. — К., 1955.
9. Микола Пимоненко: Альбом. — К., 1983.
10. Україна у старій листівці. Альбом-каталог. — К., 2000. — С. 386.

Анотація. У статті зроблена спроба атрибуції етюдю М. Пимоненка «Жінка з граблями», проаналізована кольорова гама і прийоми накладання фарби, здійснені компаративістичні спостереження.

Ключові слова: живописна манера, порівняльні характеристики, етюд.

Аннотация. В статье осуществлена попытка атрибуции этюда Н. Пимоненко «Женщина с граблями», проанализирована цветовая гамма и приемы наложения краски, осуществлены компаративистические наблюдения.

Ключевые слова: живописная манера, сравнительные характеристики, этюд.

Summary. The main task of this work was to prove or disapprove the authorship of Mykola Pymonenko in the painting «Woman with Rake». During our investigations we browsed through a big amount of literature, biographical information, archive materials, studied the Pymonenko's heritage in Ukrainian museums and compared paintings of different periods and styles. Moreover, the significant part of our study consists of special complex of technological expertise. The results of UV-study and histochemical studies gave us very important information about the time of creation of the painting and characteristic of its elements.

Now we can assert quite confidently that the study «Woman with Rake» was really created by Mykola Pymonenko due to the results of all researches. Likely, this is the preparatory study for the well-known Pymonenko's painting «Hay Picking in Ukraine».

*Верхній ряд зліва направо:
«Барьшиня з граблями»,
фрагмент «Сбор сена
на Украине». 1907.
Етюд «Жінка з граблями».
«Збирання сіна на Україні»,
фрагмент*

*Нижній ряд зліва направо:
М. Пимоненко. «На сінокосі».
Поштівка. 140 × 90.
«Дівчина з граблями». 1908*

«Збирання сіна на Україні». 1907 (верхній малюнок). «Сінокіс» (нижній малюнок)

